

HYPEREJDES

— MOWY —

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU ŚLĄSKIEGO
KATOWICE 2016

HYPEREJDES

MOWY

NR 3458

HYPEREJDES

MOWY

Przekład ze wstępem i komentarzem
Jan Kucharski

Redaktor serii: Filologia Klasyczna
Tadeusz Aleksandrowicz

Recenzent
Marian Szarmach

Praca sfinansowana ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych
na podstawie decyzji nr 4296/B/H03/2011/40

Spis treści

Słowo wstępne		7
Wprowadzenie		11

DZIEŁA ZACHOWANE

<i>Przeciwko Demostenesowi</i>		73
<i>W obronie Lykofrona</i>		111
<i>W obronie Euksenipposa</i>		137
<i>Przeciwko Filippidesowi</i>		167
<i>Przeciwko Atenogenesowi</i>		183
<i>Mowa pogrzebowa</i>		207
<i>Przeciwko Diondasowi</i>		229
<i>Przeciwko Timandrosowi</i>		251

FRAGMENTY

<i>Przeciwko Aristagorze</i>		263
<i>Przeciwko Aristogejtonowi</i>		271
<i>Przeciwko Arystofontowi</i>		279
<i>Przeciwko Autoklesowi</i>		289
<i>Mowa delijska</i>		297
<i>Przeciwko Demeasowi</i>		309
<i>Przeciwko Demadesowi</i>		317
<i>W obronie synów Likurga</i>		333
<i>Przeciwko Pasiklesowi</i>		341
<i>W obronie Fryne</i>		351
<i>W obronie Chairefilosa</i>		367

Wykaz skrótów		375
Bibliografia		377
Summary		401
Résumé		403

Słowo wstępne

Książka, którą oddaję do rąk czytelnika, jest przekładem zachowanych dzieł i wybranych fragmentów Hyperejdesa opatrzonych wstępem i komentarzem. Oprócz sześciu mów tego autora wydobytych na światło dzienne z piasków Egiptu w XIX wieku obejmuje on dwie dalsze, odkryte i opublikowane po raz pierwszy w ostatniej dekadzie. Za podstawę tłumaczenia przyjąłem tekst ustalony przez Christiana Jensena, którego wiekowe już wydanie (1917) wciąż uchodzi za standard w studiach poświęconych Hyperejdesowi¹. Odstąpiłem od niego jedynie w przekładzie *Mowy pogrzebowej*, który opieram na nowej edycji dokonanej przez Judsona Herrmana (2009). Punktem wyjścia dla pracy nad nowo odkrytymi mowami, *Przeciwko Diondasowi* i *Przeciwko Timandrosowi*, było z kolei najnowsze ich wydanie autorstwa Laszlo Horvátha (2014).

Podział na zachowane dzieła i fragmenty w przypadku autora takiego jak Hyperejdes wydawać się może w najlepszym wypadku arbitralny. W całości bowiem przetrwała jedynie mowa *W obronie Euksenipposa*, z formalnego punktu widzenia zatem wszystkie pozostałe są w istocie tekstami zachowanymi fragmentarycznie, czasem tylko obejmującymi większą część pierwotnego tekstu (*Przeciwko Atenogenesowi*, *Przeciwko Demostenesowi*, *Mowa pogrzebowa*). Tradycyjnie jednak za „fragmenty” przyjęto uważać pojedyncze cytaty zaginionych mów przekazane przez późniejszych autorów. Jensen zebrał dwieście pięćdziesiąt sześć tego rodzaju fragmentów (wiele z nich to pojedyncze słowa), z których sto dziewięćdziesiąt cztery przyporządkowane zostały z mniejszym lub większym prawdopodobieństwem zaginionym mowom. Przez cały XX wiek wykaz ten uzupełniony został o kilka następných, zidentyfikowanych

¹ Por. COLIN 66; WHITEHEAD 21–22; HERRMAN 30; pełny opis bibliograficzny tego i wszystkich pozostałych edycji, przekładów oraz komentarzy znajduje się w poprzedzającym bibliografię wykazie.

u antycznych lub bizantyńskich autorów albo odkrytych wśród papirusowych znalezisk.

Jak można przypuszczać, niniejszy przekład nie obejmuje wszystkich fragmentów, lecz jedynie ich wybór. Dokonując selekcji, opierałem się z jednej strony na kryterium ilościowym (pomiąłem fragmenty obejmujące tylko pojedyncze słowa), z drugiej zaś – merytorycznym: za interesujące uznałem te, które stanowią część większej całości, konkretnej zaginionej mowy, i dzięki temu dają wgląd w historię samego mówcy, jego ojczyzny, Aten, oraz ich praw i instytucji.

Stan zachowania wszystkich pism Hyperejdesa pozostawia wiele do życzenia. Naznaczone są bowiem licznymi lukami (lakunami), obejmującymi niekiedy pojedyncze tylko słowa, czasem jednak rozciągającymi się na dużo większe partie tekstu. W przypadku tych pierwszych warsztat papirologa pozwala niejednokrotnie na przekonujące uzupełnienia (koniektury); obszerniejsze ubytki w najlepszym wypadku mogą być przedmiotem spekulacji i domysłów dotyczących obranej przez mówcę linii argumentacji (i to w najbardziej ogólnych zarysach).

Powszechnie przyjmowane koniektury umieszczam w tekście głównym przekładu, zaznaczając kwadratowym nawiasem. Te z kolei, które budzą wątpliwości badaczy i wydawców, omawiam w komentarzu. Na szczególną uwagę w tym kontekście zasługują śmiałe rekonstrukcje tak samego tekstu mów, jak też hipotetycznej treści ich zaginionych partii, które zaproponował francuski wydawca i tłumacz Hyperejdesa (Budé) Gaston Colin. Większość z nich to jedynie intrygujące domysły, w których, jak zauważył Whitehead (23), nie zawsze wiadomo, gdzie kończy się Hyperejdes z Kollytos, a zaczyna Colin z Nancy. Autorytet tego wybitnego znawcy sprawia jednak, że jego sugestie, nawet jeśli oparte wyłącznie na domysłach, warte są przytoczenia. Czytelnik znajdzie je przetłumaczone w przypisach; jeśli dotyczą one samego tekstu greckiego, stosuję – podobnie jak w przypadku innych koniektur – nawiasy kwadratowe; tam natomiast, gdzie Colin ograniczył się jedynie do rekonstrukcji możliwego toku argumentacji, posługuję się kursywą².

Stanowiące podstawę niniejszego przekładu wydanie Jensena nie jest ani jedyne, ani nawet najnowsze. Pierwszej pełnej edycji wszystkich kanonicznych sześciu mów Hyperejdesa – z pominięciem, rzecz jasna, nowo odkrytych w ostatniej dekadzie pism – dokonał w swoim trzecim wydaniu F. Blass (Teubner), a zaraz po nim Kenyon (OCT) i dopiero później Jesnen (którego wydanie zastąpiło Blassa). Ten sam pełen wykaz znajdujemy w innych standardowych edycjach: Colina (Budé), Burtta (Loeb) oraz Marzi'ego (UTET). Te ostatnie trzy opatrzone są ponadto mniej (Burttt) lub bardziej (Colin, Marzi) wyczerpującymi wstępami i przypisami do poszczególnych mów, tekstom oryginału

² Zob. np. *Dem.* 4 i kom.

towarzyszy za to skromniejszy aparat krytyczny³. Obszernym komentarzem i wprowadzeniami opatrzone zostały częściowe wydania bądź przekłady mów Hyperejdesa autorstwa de Falco (obejmujący mowy *W obronie Euksenipposa* i *Przeciwko Atenogenesowi*), Worthingtona (*Przeciwko Demostenesowi*, *Mowa pogrzebowa*) oraz Herrmana (*Mowa pogrzebowa*)⁴. Za najbardziej wyczerpujący uznać wypada komentowany przekład angielski autorstwa Whiteheada obejmujący wszystkie zachowane mowy sądowe (bez *Mowy pogrzebowej*)⁵. Wykaz ten należy uzupełnić o opublikowane niedawno krytyczne wydanie tekstu greckiego z towarzyszącym przekładem niemieckim mów *Przeciwko Diondasowi* i *Przeciwko Timandrosowi* dokonane przez Horvátha i Maehlera; ta pierwsza mowa opatrzona została ponadto obszernym wstępem i komentarzem.

Towarzyszący przekładowi komentarz nie jest jednolity pod względem merytorycznym. Obejmuje on cały szereg zagadnień, od problemów natury tekstualnej, którymi ze względu na specyficzny stan zachowania naznaczone są greckie oryginały mów Hyperejdesa, poprzez objaśnienia osobliwości lingwistycznych (zwłaszcza tam, gdzie wymogi polszczyzny wymuszają dalej idące odstępstwo od frazeologii tekstu greckiego), aż po kwestie historyczne i literackie. Uwagi poświęcone tym ostatnim zagadnieniom mają na celu z jednej strony ukazanie warsztatu retorycznego Hyperejdesa, z drugiej zaś – kontekstowe umocowanie przedstawianych w jego mowach argumentów poprzez objaśnienie istotnych dla nich problemów prozopograficznych, społecznych oraz instytucjonalnych. W komentarzu czytelnik znajdzie również odniesienia do źródeł oraz literatury przedmiotu, na których opieram dyskusję poświęconą omawianym problemom.

Przekład poprzedza ogólne wprowadzenie przedstawiające rys historyczny epoki, w której przyszło żyć Hyperejdesowi, jego biografię i twórczość, a także garść podstawowych informacji z zakresu prawa ateńskiego. Każda mowa osobno została ponadto opatrzona szczegółowym wstępem, w którym oma-

³ Najobszerniejszy w wydaniu Colina; w wydaniu Marzi'ego poprzedza on teksty mów (59–82).

⁴ Wydanie Jensena, podobnie jak dwa pierwsze wydania Blassa, zachowuje układ papirusowych kolumn i wersów, co pozwala dobrze uwidocznic ubytki tekstu oraz zakres uszkodzeń, a także uwzględnić pojedyncze sylaby, które ocalały ze zniszczonych partii, czyni jednak lekturę całości uciążliwą. Bardziej przyjazny dla czytelnika format ciągłego tekstu znajdujemy w wydaniu Kenyona (v: "ut textum orationis facilem legentibus praeberem"; por. JENSEN xxii–xxiii), a także w późniejszych bilingwalnych edycjach Colina, Burtta, Marzi'ego i Worthingtona; układ wersów papirusu z kolei zachowuje komentowane wydanie de Falco; trzecie wydanie Blassa z kolei, podobnie jak niedawna komentowana edycja *Mowy pogrzebowej* Herrmana, posługuje się tekstem ciągłym, zaznacza jednak podział na wersy; jak wiele kompromisów, nie jest to wybór najszcześniejszy: liczne znaki krytyczne (a znaczniki podziału wersów nierzadko znajdują się w środku słów) nie ułatwiają lektury, układ zaś linijek papirusu, choć zaznaczony, pozostaje dużo mniej przejrzysty.

⁵ Komentarz dotyczy tekstu greckiego, ustalonego przez Jensena.

wiam sylwetki kluczowych dla niej postaci (w przypadku mów sądowych są nimi strony sporu), istotę sprawy, której dotyczy, jej formalno-prawny charakter (procedura sądowa) oraz zastosowaną przez oratora strategię retoryczną.

Odniesienia do literatury przedmiotu podaję w formacie skróconym⁶; ich pełny opis zawiera bibliografia. Objasnienia pozostałych skrótów czytelnik znajdzie w poprzedzającym bibliografię wykazie.

Pozostaje mi w tym miejscu podziękować wszystkim tym, których życzliwości i nieocenionej pomocy zawdzięczam ukończenie tej zbyt długo dojrzewającej do publikacji pracy. Profesorowi Marianowi Szarmachowi za trud dogłębnej, a jednocześnie życzliwej recenzji wydawniczej. Profesorowi Tadeuszowi Aleksandrowiczowi i Profesorowi Przemysławowi Marciniakowi, kierownikom Katedry Filologii Klasycznej UŚ, za słowa nieustannej otuchy i motywację, której tak często mi brakowało. Profesorowi Włodzimierzowi Lengauerowi, Doktor Julii Doroszewskiej oraz Doktorowi Jakubowi Filonikowi, których uważnej lekturze poszczególnych partii tej książki zawdzięczam wiele cennych uwag i ocalenie od równie wielu pomyłek (wszystkie te, które wciąż można w niej znaleźć, pozostają wyłącznie moją wątpliwą zasługą). Profesorowi Bogdanowi Burlidze za dyskusję, ważne sugestie i życzliwe zainteresowanie. Doktor Agacie Sowińskiej wreszcie za niewdzięczny trud zredagowania całości.

⁶ Skróty cytowanej literatury składające się z nazwiska i daty wydania (np. ADKINS 1960: 20) odnoszą się w Bibliografii do działu: Opracowania; te natomiast, w których podane jest tylko nazwisko (np. WHITEHEAD 120), objaśnione są w dziale: Najważniejsze wydania, przekłady i komentarze mów Hyperejdesa.

Wykaz skrótów

- BNJ – I. WORTHINGTON (Ed.): *Brill's New Jacoby*. Leiden [Brill]. (<http://referenceworks.brillonline.com/browse/brill-s-new-jacoby>)
- BNP – *Brill's New Pauly*. Leiden [Brill]. (<http://referenceworks.brillonline.com/browse/brill-s-new-pauly>)
- CAH – *Cambridge Ancient History*. II Edition. Cambridge 1970/2000 [CUP].
- DELG – P. CHANTRAINE et al. (eds.): *Dictionnaire etymologique de la langue grecque. Histoire de mots*. Paris 1999 [Klincksieck].
- EAH – *Encyclopedia of Ancient History*. Vols. 1–13. Malden – Oxford 2012 [Blackwell].
- FGrH – F. JACOBY, G. SCHEPENS, M. SCHORN (Hrsg): *Die Fragmente der Griechischen Historiker*. 1926–
- GHI – T. M. NICHOLS: *A Selection of Greek Historical Inscriptions*. Vol. 1–2. Oxford 1948.
- HSG – B. BRAVO, M. WĘCOWSKI, E. WIPSYCYKA, A. WOLICKI: *Historia Starożytnych Greków*. T. 2–3. Warszawa 2009–2010.
- IG – *Inscriptiones Graecae*.
- K-A – KASSEL – AUSTIN: zob. PCG.
- LGPN – M. J. OSBORNE, S. G. BYRNE (eds): *A Lexicon of Greek Personal Names*. Vol. 2. *Attica*. Oxford 1994 [Clarendon].
- LGS – H. PODBIELSKI (red.): *Literatura Grecji Starożytnej*. T. 1–2. Lublin 2005.
- LSJ – H. G. LIDDELL, R. SCOTT, H. S. JONES et al.: *A Greek-English Lexicon*. Oxford 1994 [Clarendon].
- OA – G. BAITER, H. SAUPPE: *Oratores Attici*. Vol. 2. Scholia, Fragmenta. Turici 1850.
- PA – J. KIRCHNER: *Prosopographia Attica*. Vols. 1–2. Berlin 1901/1903.
- PAA – J. S. TRAIL: *Persons of Ancient Athens*. Vols. 1–21. Toronto 1994–2012.
- PCG – R. KASSEL, C. AUSTIN (Hrsg): *Poetae Comici Graeci*. Berlin 1983– [De Gruyter].
- RE – A. PAULY, G. WISSOWA (Hrsg): *Realencyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, 1894/1978.
- SEG – *Supplementum Epigraphicum Graecum*.
- SIG – W. DITTENBERGER: *Sylloge Inscriptionum Graecarum*. V.1–4. Lipsiae 1915–1924.

Jan Kucharski

Hyperides *Mowy*

Summary

The Athenian orator Hyperides of Kollytos (389–322 BC) was considered by ancient critics as second to none other than Demosthenes himself, and in many respects even praised as his superior. His work, however, suffered a very different fortune: his speeches all lost, for a long time he was known only from a handful of fragments quoted by ancient and Byzantine authors. The 19-th century, however, brought about a series of astounding papyrological discoveries, which, among other things, gave us six of his speeches, preserved in considerable portions, and in one case, in its entirety. These are: 1. *Against Demosthenes*; 2. *Indefence of Lycophron*; 3. *In defence of Euxenippus*; 4. *Against Philippides*; 5. *Against Athenogenes*; 6. *Funeral oration*. The first decade of the 21-st century saw another major discovery, which brought to light substantial fragments of two other speeches, *Against Diondas* and *Against Timandrus*. The present volume provides the first Polish translation of all these texts, followed by a selection of culturally and historically significant fragments.

While doing full justice to the high opinion the ancient critics had of Hyperides, this relatively modest (he is said to have composed seventy two speeches in total) anthology also provides the modern reader with a unique glimpse into Athenian politics, institutions and mores in the period which followed the defeat at Chaeronea (338 BC). This book aims therefore not only at offering an accessible translation of Hyperides' work, but also seeks to flesh out various questions and problems raised by these texts (too frequently preserved in a far-from-perfect condition). Its main concern lies in political, social and cultural history, prosopography, and most importantly – since with only one exception we are dealing here with forensic speeches – Athenian law and its vagaries. The entire corpus of Hyperides' translated work is prefaced with general introduction which deals with political events in Athens and Greece after Chaeronea, with the biographical tradition of Hyperides, and finally with selected issues in Athenian legal history. Each of the translated speeches and fragments is in addition accompanied with a generous commentary and a detailed introduction, which aims to provide specific background to the case from which the text takes its origin.

Jan Kucharski

Hyperejdes *Mowy*

Résumé

Selon les anciens critiques, Hypéride (389–322 av. J.C.) en tant qu'orateur ne fut surpassé que par Démosthène. Pourtant le destin de son œuvre se révéla très différent: jusqu' à la moitié du XIXe siècle on ne connaissait que de petits morceaux de ses oraisons, cités par les anciens et les Byzantins. Grâce à une série des découvertes papyrologiques épatantes de 1853 jusqu'à 1891, on a mis au jour six de ses discours – *Contre Demosthène*, *Pour Lycophon*, *Pour Euxénippe*, *Contre Philippide*, *Contre Athénogène*, *Oraison funèbre* – dont un (*Pour Euxénippe*) complet. Pour qu'un tel événement se reproduise on a dû attendre plus d'un siècle jusqu'en 2005, l'année où l'on a vu la publication du premier de deux nouveaux discours (*Contre Timandros*), dont des fragments considérables sont conservés sur le fameux palimpseste d'Archimède, et trois ans plus tard, le deuxième (*Contre Diondas*), dont les extraits beaucoup plus longs ont été déchiffrés.

Cette œuvre fournit la première traduction polonaise de toutes ces oraisons, suivie d'un choix de fragments des discours perdus. Tout en essayant de faire honneur à Hypéride qui jouissait dans l'antiquité d'une grande estime, elle donne aussi un aperçu de l'histoire de la Grèce ancienne à la suite de la défaite à Chéronée (338 av.J.C.). À part la traduction des discours et des fragments, elle cherche à mettre en lumière des questions et problèmes soulevés par ces textes souvent préservés dans un état loin d'être parfait. Son intérêt principal porte sur les thèmes de l'histoire politique et sociale, de la prosopographie et surtout – puisque à l'exception de l'*Oraison funèbre* on a affaire à des discours juridiques – du droit athénien. L'ensemble est préfacé par une introduction générale qui présente une esquisse des changements politiques en Grèce après la bataille de Chéronée, une biographie d'Hypéride et des questions choisies de droit athénien. La traduction est pourvue d'un ample commentaire et aussi des notices spécifiques qui présentent le contexte de chaque discours en particulier.

Na okładce: obraz Jeana-Léona Gérôme'a,
Phryné devant l'Aréopage

Redaktor
Agata Sowińska

Redaktor techniczny
oraz projektant okładki i stron działowych
Paulina Dubiel

Korektor
Edyta Gryksa

Łamanie
Bogusław Chruściński

Copyright © 2016 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-8012-842-2
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-843-9
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 25,25 Ark. wyd. 31,5. Papier
offset. kl. III, 90 g. Cena 36 zł (+ VAT)

Druk i oprawa: „TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.” Sp.K.
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

HYPEREJDES — MOWY —

Więcej o książce

CENA 36 ZŁ | ISSN 0208-6336
(+ VAT) | ISBN 978-83-8012-843-9

